

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN MESLEKİ TÜKENMİŞLİKLERİNE ETKİ EDEN BAZI FAKTÖRLER

Reşat PEKER*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin bazı değişkenlere göre incelemektir. Denekler 100 ilköğretim okulu öğretmeninden oluşmuştur. Öğretmenlere “Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Toplama Formu” uygulanmıştır. Toplanan veriler bağımsız t-testi ve tek-yönlü varyans analizi teknikleriyle çözümlenmiştir. Elde edilen bulgular şunlardır:

1) “Görülen İdari Destek” ve “İş Doyumu” alt ölçeklerinde erkek öğretmenler bayan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir.

2) Öğretmenlerin mesleki kıdemleri onların tükenmişlik puanlarında anlamlı bir farka neden olmamıştır.

3) Öğretmenlerin görmüş oldukları öğrenim düzeyi arttıkça, “İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” ve “Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanları anlamlı şekilde artmıştır.

4) “İş Doyumu” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden “çok az” – “orta” düzeyde manevi doyum sağlayan öğretmenler, “çok” ve “pek çok” manevi doyum sağlayan öğretmenlerden anlamlı şekilde daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tükenmişlik, ilköğretim, öğretmen tükenmişliği.

---

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

SUMMARY

The purpose of this study was to investigate burnout levels of primary school teachers in terms of some variables. Subjects were 100 primary school teachers. They were given "Teacher Burnout Scale" and a "Personal Information Gathering Form". Data were analyzed by independent t-tests and one –way ANOVA. Findings were:

1) In "Perceived Administrative Support" and "job satisfaction" subscales, male teachers' burnout levels were significantly higher than female teachers.

2) Career years of teachers did not cause a significant difference in their burnout scores.

3) In "Coping with Anxiety Related to Working Conditions" and "Attitudes Towards Students" subscales, as the education levels of teachers increased, their burnout scores also increased significantly.

4) In "Job Satisfaction" subscale, teachers who were getting very Little or medium job satisfaction from their career scored significantly higher burnout scores than teachers who were getting a lot more job satisfaction from their career.

Keywords: *Burnout, primary school, teacher burnout.*

GİRİŞ

Tükenmişlik (burnout) kavramı ilk kez Freudenberger. (1974) tarafından ortaya konulmuştur. O tükenmişliği "enerji, güç veya kaynaklar üzerinde aşırı istek ve taleplerden dolayı tükenmeye başlamak" olarak tanımlamıştır (Freudenberger 1974, s.159). Tükenmişliğin en önemli belirtileri depresyon, yorgunluk, aşırı sinirlilik, uykusuzluk ve rahat olamamaktır. Tükenmişlik, birden bire değil, yavaş yavaş ve uzun bir süre sonunda ortaya çıkan bir durumdur.

Araştırmalar tükenmişliğin insanlarla yüz yüze ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı mesleklerde çalışanlarda sıkça görülen bir durum olduğunu göstermiştir (Ergin, 1992; Baysal, 1995; Çam, 1989; Tümkaya, 1997; Gökçakan ve Özer, 1999). Tükenmişlikte hizmet verilen insanlara karşı duyarsızlaşma, kişisel ve mesleki doyumsuzluk duygularına ek olarak yorgunluk ve bitkinlik gibi duygular vardır. Bu duyguları yaşayan kişi, bir şeylerin yanlış gittiğinin farkındadır, ancak bunları dile getirmez. Bu durum zaman geçtikçe iyileşeceğine daha da kötüleşir. Kişide gittikçe artan bir şekilde yaptığı işten soğuma, tahammülsüzlük ve kendinden şüphelenme gibi hem fiziksel hem de mental enerjisini bitiren davranışlar gözlenir (Dolan, 1987).

Maslach ve Jackson'a göre tükenmişlik "fiziksel bitkinlik, uzun süren yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duyguları, olumsuz benlik kavramı ile işe, yaşama ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumları içeren, fiziksel, duygusal ve zihinsel boyutlu bir sendromdur" (Maslach ve Jackson 1981, s. 99).

Amaç: Bu çalışmanın amacı, ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin mesleki tükenmişliklerinin cinsiyet, kıdem, eğitim, branş ve meslekten doyum sağlama değişkenlerine göre farklılaşıp, farklılaşmadığını araştırmaktır.

Önem: İlköğretim, kendisinden sonra gelen orta ve yüksek öğretim için temel eğitim kurumudur. Burada verilen eğitim-öğretim ne kadar nitelikli olursa, daha sonra gelen orta öğretime ve yüksek öğretime o kadar kaliteli öğrenci gider. Eğer ilköğretim nitelikli (kaliteli) eğitim-öğretim yapamıyorsa, bundan orta ve yüksek öğretim kurumları da etkilenir. Bu kısır döngüyü kırmamanın en akılcı yolu, ilköğretimde niteliği artırıcı önlemler almaktır. Ancak, alınacak önlemler kendi başlarına eğitimin niteliğini yükseltmeyi yetmez. Çünkü, sistemler ve kuruluşlar oralarda çalışan insanlarca başarılı ya da başarısız hale getirilirler. Yani, esas olan insan unsurudur.

İlköğretimde kaliteyi artırma sürecinde birçok unsur vardır. Bunların arasında en önemlisi "öğretmen" faktörüdür. Öğretmen faktörünü göz ardı ederek eğitimin niteliği yükseltilemez. Öğretmenlerden nitelikli eğitim hizmeti yapmalarını bekleyebilmek için onlara uygun çalışma ortamları sağlanmalıdır. Bu bağlamda, öğretmenlerin bedensel sağlıkları yanında psikolojik ve sosyal yönden de sağlıklı olmaları çok önemlidir. Bu yönlerden herhangi birinde karşılaşılan bir sorun yada sorunlar öğretmenin nitelikli hizmet vermesine olumsuz olarak etki edecektir. Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunların tükenmişliğe neden olup olmadıklarının bilinmesi ve bunlarla ilgili çözüm önerilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Sorunlarla boğuşan bir öğretmenden verimli ders yapması beklenemez. Bu nedenle ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin sorunlarının bilinmesi ve tükenmişlik düzeylerinin araştırılması, ilköğretimde niteliğin geliştirilmesi çabalarına ışık tutacaktır.

Sayıltı: Araştırmaya katılan öğretmenler, "Öğretmen Tükenmişlik Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Toplama Formu"ndeki sorulara kendi durumlarıyla ilgili olarak içten ve doğru cevap verdikleri varsayılmıştır.

Sınırlılıklar: Araştırma bulguları 1999-2000 öğretim yılında Bursa şehir merkezinde faaliyet gösteren üç devlet ilköğretim okulunda görevli 100 öğretmenle sınırlıdır. Araştırma bulguları genellenirken araştırma grubunun gönüllü olarak katılan öğretmenlerden oluştuğu göz önünde bulundurulmalıdır.

YÖNTEM

Araştırma Grubu: Bursa şehir merkezindeki faaliyet gösteren 3 ilköğretim okulunda (Yıldırım İlköğretim Okulu, Akıncı Türk İlköğretim Okulu ve Dilek Özer İlköğretim Okulu) görev yapan 100 öğretmen araştırma grubunu oluşturmuştur. Öğretmenlerin 42'si bayan ve 58'i erkektir. Yaş ortalamaları bayan öğretmenlerde 40 μ 3 ve erkek öğretmenlerde ise 44 μ 4 tür.

Ölçme Araçları: Araştırmada “Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Toplama Formu” olmak üzere 2 araç kullanılmıştır.

Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği (Ö.T.Ö): Bu çalışmada öğretmenlerde görülen tükenmişliği ölçmek için Seidman ve Zager (1986-87) tarafından geliştirilen ve Tümkaya (1996) tarafından Türkçe'ye uyarlanan “Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeğin toplam 20 maddesi vardır ve her madde 6 dereceli Likert tipindedir. Derecelerin sıralanışı şöyledir: (1) Tamamen katılıyorum; (2) Büyük ölçüde katılıyorum; (3) Kısmen katılıyorum; (4) Kısmen katılmıyorum; (5) Büyük ölçüde katılmıyorum; ve (6) Hiç katılmıyorum.

“Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği”nin 4 alt ölçeği vardır. Her alt ölçek farklı sayıda maddelerden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, 7 maddeden oluşan “Görülen İdari Destek” alt ölçeğidir. İkincisi, 6 maddeden oluşan “İşe Bağlı Stresle Başa çıkabilme” alt ölçeğidir. Üçüncüsü, 5 maddeden oluşan “İş Doyumu” alt ölçeğidir. Dördüncüsü, 2 maddeden oluşan “Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğidir.

“Görülen İdari Destek” alt ölçeği, “öğretmenlerin öğretim sorunlarını gidermede yöneticilerden yardım alıp almadıklarını, başarılarının takdirle karşılanıp

karşılanmadığını ve problemlerin ortaya çıkış nedenleri olarak yöneticilerin kendilerini ne düzeyde sorumlu tuttıklarını belirleyecek maddeler yer almaktadır” (Tümkaya, 1996 s. 3).

“İşe Bağlı Stresle Başa çıkabilme” alt ölçeği “öğretmenlerin öğretim sırasında karşılaştıkları sorunlarla başa çıkabilme düzeylerini belirlemeye yönelik maddelerden oluşmaktadır” (Tümkaya, 1996, s.3).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde “öğretmenlerin yaptıkları işten doyum sağlayıp sağlamadıklarını, mesleğe yönelik düşüncelerini ve işini ne derece severek yaptığını belirlemeği amaçlayan maddeler yer almaktadır” (Tümkaya, 1996 s.2).

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeği “öğretmenlerin, öğrencilerin eğitime karşı ilgileriyle, davranışlarına yönelik düşünce ve tutumlarını kapsayan maddelerden oluşmaktadır” (Tümkaya, 1996 s.3).

Ö.T.Ö. bireysel ya da grup olarak uygulanabilir. Ö.T.Ö'den tek bir puan değil, her alt ölçek için ayrı ayrı tükenmişlik puanları elde edilir. Alt ölçeklerdeki maddelerin bazıları olumlu, bazıları ise olumsuz olarak ifade edilmiştir. Olumlu maddelerin puanlanmasında “Tamamen katılıyorum” seçeneğine 1 puan; “Büyük ölçüde katılıyorum” seçeneğine 2 puan; “Kısmen katılıyorum” seçeneğine 3 puan; “Kısmen katılmıyorum” seçeneğine 4 puan; “Büyük ölçüde katılmıyorum” seçeneğine 5 puan ve “Hiç katılmıyorum” seçeneğine 6 puan verilerek yapılmıştır. Olumsuz ifade edilen maddeler ise tersine çevrilerek puanlanmışlardır. Her alt ölçeğin puanı o alt ölçeğe ait maddelerden alınan toplam puana eşittir. Puan arttıkça tükenmişliğin yüksek olduğuna, azaldıkça tükenmişliğin düştüğüne işaret eder.

Ö.T.Ö.'nin Türkçe'ye uyarlanması ile geçerlik ve güvenilirlik çalışması Tümkaya (1996) tarafından yapılmış olup, öğretmenlerde tükenmişliği ölçmek için yeterli düzeyde geçerlik ve güvenilirliğe sahip bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Kişisel Bilgi Toplama Formu: Araştırmaya katılan öğretmenlerle ilgili bazı bilgileri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanan 20 soruluk bir ankettir. Ancak, yer ve zaman sınırlılığı dolayısıyla bu çalışmada sadece 5 sorusu dikkate alınmıştır. Bunlar öğretmenlerin cinsiyeti, kıdemi, eğitim durumu, branşı ve öğretmenlik mesleğinde doyum alması sorularıdır. Sorular araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak değerlendirilmiştir. Anket formunda cinsiyet haricindeki tüm sorular, 5 kategorili olarak hazırlanmıştır. Ancak, veriler toplandıktan sonra bazı soruların kategorilerine ait frekanslar çok düşük olduğu için bunlar diğer kategorilerle birleştirilmişlerdir.

Verilerin Analizi:

Ö.T.Ö.'nin 4 alt ölçeğinden alınan tükenmişlik puanları Bilgi Toplama Formu'ndaki sorulara verilen cevaplara göre ya bağımsız t-testi ile ya da tek-yönlü varyans analizi ile analiz edilmişlerdir. Gerekliğinde ilave analiz yapmak için Scheffe testi (Ferguson, 1976) kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde, ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin “Bilgi Toplama Formu”ndaki 5 soruya verdikleri cevaplara göre tükenmişlik puanları ele alınıp, bunlarla ilgili bulgular sırasıyla sunulmuştur.

1. Cinsiyete Göre İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

İlköğretim okulu öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre Ö.T.Ö.'nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama ve

standart sapma değerleri ile bu puanlar üzerinde yapılan bağımsız t-testi sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Cinsiyet Değişkenine Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

Ö.T.Ö’nin Alt Ölçekleri	Öğretmenin Cinsiyeti	İstatistikler			t- değerleri
		N	$\bar{X}$	SS	
Görülen İdari Destek	Erkek	42	26.28	7.30	3.28 **
	Bayan	58	21.81	6.27	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Erkek	42	16.12	5.25	-.55
	Bayan	58	16.72	5.43	
İş Doyumu	Erkek	42	14.31	5.33	1.98*
	Kadın	58	12.52	3.72	
Öğrencilere Yönelik Tutum	Erkek	42	5.81	2.03	-.89
	Kadın	58	6.21	2.31	

* p < .05

** p < .01

Tablo-1’de görüldüğü gibi, “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinden erkek öğretmenlerin almış oldukları tükenmişlik puanları ortalaması 26.28 iken, bayan öğretmenlerinki 21.81’dir. Erkek ve bayan öğretmenlerin tükenmişlik ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için yapılan bağımsız t-testi .01 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir (t = 3.28, sd = 98, p<.01). Yani “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinde erkek öğretmenler, bayan öğretmenlere göre daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir.

“İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinde erkeklerin tükenmişlik puanları ortalaması 16.12, bayanlarınki 16.72’dir. Ancak, bu alt ölçekten alınan tükenmişlik puanları bakımından erkek ve bayan öğretmenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur (t= - 0.55, sd= 98, p>.05).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde erkeklerin tükenmişlik puanları ortalaması 14.31, bayanlarınki 12.52’dir. Gruplar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t-testi .05 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir (t=1.98, sd=98, p<.05). Yani, “İş doyumu alt ölçeğinde erkek öğretmenler bayan öğretmenlere göre anlamlı şekilde daha yüksek tükenmişlik puanları almışlardır.

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde erkeklerin ortalaması 5.81 iken, bayanlarınki 6.21’dir. Ancak, yapılan t-testi gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($t= -0.89$, $sd=98$, $p>.05$).

2. Mesleki Kıdeme Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

Farklı mesleki kıdemlere sahip ilköğretim okulu öğretmenlerinin Ö.T.Ö.’nin alt ölçeklerinden almış oldukları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar ile bu puanlar üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizleri sonunda elde edilen F-değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Meslekteki Kıdeme Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

ÖTÖ’nin Alt Ölçekleri	Mesleki Kıdem	İstatistikler			F- değerleri
		N	X	SS	
Görülen İdari Destek	0-5 yıl	13	24.00	6.67	1.47
	6-10 yıl	24	23.00	7.87	
	11-15 yıl	18	20.66	6.97	
	16-20 yıl	23	25.65	6.86	
	21 yıl ve üstü	22	24.68	6.16	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	0-5 yıl	13	16.84	6.79	2.40
	6-10 yıl	24	16.50	5.04	
	11-15 yıl	18	14.77	5.08	
	16-20 yıl	23	19.04	5.30	
	21 yıl ve üstü	22	14.90	4.16	
İş Doyumu	0-5 yıl	13	11.46	4.21	0.88
	6-10 yıl	24	13.25	4.02	
	11-15 yıl	18	14.55	6.48	
	16-20 yıl	23	13.17	4.10	
	21 yıl ve üstü	22	13.40	3.72	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	0-5 yıl	13	6.61	2.69	0.39
	6-10 yıl	24	5.91	2.33	
	11-15 yıl	18	5.94	2.18	
	16-20 yıl	23	6.21	1.73	
	21 yıl ve üstü	22	5.72	2.27	

Tablo-2’de görüldüğü gibi, “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinde en düşük tükenmişlik 20.66 ortalama ile, mesleki kıdemleri 11-15 yıl arasında

olan öğretmenlerde gözlenirken, en yüksek tükenmişlik 25.65 ortalama ile mesleki kıdemleri 16-20 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenmiştir. Ancak, bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizi gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($F=1.47$, $sd=4$ ve 95 , $p>.05$).

“İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinde en düşük tükenmişlik 14.77 ortalama ile mesleki kıdemleri 11-15 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenirken, en yüksek tükenmişlik 19.04 ortalama ile mesleki kıdemleri 16-20 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenmiştir. Ancak, bu alt ölçekten alınan puanlar bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($F=2.40$, $sd=4$ ve 95 $p>.05$).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde en düşük tükenmişlik 11.46 ortalama ile, mesleki kıdemleri 0-5 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenirken, en yüksek tükenmişlik ise 14-55 ortalama ile mesleki kıdemleri 11-15 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenmiştir. Ancak, bu alt ölçekten alınan tükenmişlik puanları bakımından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur ($F=0.88$, $sd=4$ ve 95 , $p>.05$).

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde en düşük tükenmişlik 5.72 ortalama ile mesleki kıdemleri 21 yıl ve üstü olan öğretmenlerde gözlenirken, en yüksek tükenmişlik ise 6.61 ortalama ile mesleki kıdemleri 0-5 yıl arasında olan öğretmenlerde gözlenmiştir. Ancak, bu alt ölçekten alınan tükenmişlik puanları üzerinde yapılan varyans analizi, mesleki kıdeme göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını göstermiştir ($F=0.39$ $sd=4$ ve 95 , $p>.05$).

3. Eğitim Durumuna Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

Öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumlarına göre Ö.T.Ö'nin alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanlarının ortalama ve standart sapmaları ile bu puanlar üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizleri sonunda elde edilen F-değerleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3'de görüldüğü gibi, “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinde Eğitim Yüksekokulu (2 yıllık bir yüksek öğretim kurumu) mezun olan öğretmenlerin tükenmişlik ortalaması 23.37 iken, Eğitim Enstitüsü (3 yıllık bir yüksek öğretim kurumu) mezunu olanların ortalaması 25.15 ve Fakülte (4 yıllık bir yüksek öğretim kurumu) mezunu olanların ortalaması 23.27'dir. Görüldüğü gibi farklı eğitim kurumlarından mezun öğretmenlerin bu alt ölçekten aldıkları puanlar birbirine çok yakındır. Zaten, bu puanlar üzerinde yapılan varyans analizi, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($F=0.53$, $sd=2$ ve 97 $p>.05$).

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

Ö.T.Ö'nin Alt Ölçekleri	Eğitim Durumu	İstatistikler			F- değerleri
		N	$\bar{X}$	SS	
Görülen İdari Destek	Eğitim Yüksekokulu	37	23.37	6.68	0.53
	Eğitim Enstitüsü	20	25.15	7.23	
	Fakülte	43	23.27	7.33	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Eğt. Yüksekokulu	37	14.48	4.47	4.37*
	Eğt. Enstitüsü	20	17.35	5.24	
	Fakülte	43	17.76	5.65	
İş Doyumu	Eğt. Yüksekokulu	37	12.40	4.26	1.51
	Eğt. Enstitüsü	20	13.00	3.06	
	Fakülte	43	14.14	5.22	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	Eğt. Yüksekokulu	37	5.21	2.00	4.34*
	Eğt. Enstitüsü	20	6.55	1.98	
	Fakülte	43	6.51	2.27	

* p < .05

“İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinde Eğitim Yüksekokulu mezunu öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalaması 14.48 ile en düşük olurken, fakülte mezunlarınıninki 17.76 ile en yüksek olmuştur. Eğitim Enstitüsü mezunları 17.35 ortalama ile diğer iki gruba arasında kalmışlardır. Bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan varyans analizi, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir (F=4.37, sd=2 ve 97, p<.05). Anlamlı farkın kaynağını bulmak için yapılan Scheffe Testi eğitim yüksekokulu mezunu öğretmenlerin hem eğitim enstitüsü, hem de fakülte mezunu öğretmenlerden .05 düzeyinde anlamlı bir şekilde daha az tükenmişlik gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır. Yani, eğitim yüksekokulu mezunları, işe bağlı stresle başa çıkabilmede diğerlerine oranla daha başarılıdır.

“İş Doyumu” alt ölçeğinde Eğitim Yüksekokulu mezunu öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalaması 12.40 ile en düşük iken, 3 ve 4 yıllık bir yükseköğretim kurumundan mezun olanların ortalamaları sırasıyla 13.00

ve 14.14'dür. Bu alt ölçekte de Eğitim Yüksek okulu mezunları diğerlerine oranla daha az tükenmişlik puanları almışlardır. Ancak, puanlar üzerinde yapılan varyans analizi sonucuna göre gruplar arasında .05 düzeyinde anlamlı bir fark yoktur ($F=1.51$, $sd=2$ ve 97 , $p>.05$).

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçüğünde Eğitim Yüksekokulu mezunu öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalaması 5.21 ile en düşük iken, 3 ve 4 yıllıkların ortalamaları sırasıyla 6.55 ve 6.51'dir. Bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan varyans analizi, gruplar arasında .05'de anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($F= 4.34$, $sd=2$ ve 97 , $p<.05$). Anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Scheffe Testi, Eğitim Yüksekokulu mezunlarının hem Eğitim Enstitüsü, hem de Fakülte mezunlarından .05 düzeyinde anlamlı şekilde daha az tükenmişlik gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır. Yani, Eğitim Yüksekokulu mezunlarının öğrencilere yönelik tutumları diğerlerine oranla daha olumludur.

4. Sınıf ya da Branş Öğretmeni Olmaya Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

Öğretmenlerin sınıf öğretmeni (İlköğretimin ilk 5 sınıflarının birinde görev yapanlar) yada branş dersleri öğretmeni (İlköğretimin 6, 7 ve 8. sınıflarında görev yapanlar) olmalarına göre Ö.T.Ö.'nin alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanlarının ortalaması ve standart sapmaları ile bu puanlar üzerinde yapılan bağımsız t-testi sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Sınıf ya da Branş Öğretmeni Olma Durumuna Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

Ö.T.Ö'nin Alt Ölçekleri	Öğretmen Türü	İstatistikler			t- değerleri
		N	X	SS	
Görülen İdari Destek	Sınıf Öğretmeni	46	23.89	6.52	0.26
	Branş Öğretmeni	54	23.51	7.52	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Sınıf Öğretmeni	46	14.91	4.58	-2.78**
	Branş Öğretmeni	54	17.79	5.61	
İş Doyumu	Sınıf Öğretmeni	46	12.50	4.13	-1.58
	Branş Öğretmeni	54	13.92	4.79	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	Sınıf Öğretmeni	46	5.48	1.99	-2.42*
	Branş Öğretmeni	54	6.52	2.25	

* $p < .05$

** $p < .01$

Tablo 4’de görüleceği gibi, “Görülen İdari Destek” alt ölçeğinde sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik puanları ortalaması 23.89, branş öğretmenlerinin 23.51’dir. Görüldüğü gibi iki grubun puan ortalamaları birbirine çok yakındır. Zaten, yapılan t-testi iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın olmadığını ortaya çıkarmıştır ($t=0.26$, $sd=98$, $p>.05$).

“İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinde sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik puanları ortalaması 14.91 iken, branş öğretmenlerinin ki 17.79’dur. Yani, bu alt ölçekten alınan puanlar bakımından branş öğretmenleri sınıf öğretmenlerine göre daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir. Görülen bu farkı, 01’de anlamlıdır ($t= -2.78$, $sd=98$, $p<.01$).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik puanları ortalaması 12.50 iken, branş öğretmenlerinin 13.92’dir. Bu alt ölçekte de branş öğretmenleri sınıf öğretmenlerine göre daha fazla tükenmişlik puanları almışlardır. Ancak, bu fark istatistiksel olarak anlamlı olacak kadar büyük bir fark değildir ($t=1.58$, $sd=98$, $p>.05$).

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde sınıf öğretmenlerinin tükenmişlik puanları ortalaması 5.48 iken, branş öğretmenlerinin 6.52’dir. Bu alt ölçekte de önceki iki alt ölçekte olduğu gibi, branş öğretmenleri, sınıf öğretmenlerine göre daha fazla tükenmişlik göstermişlerdir. Görülen bu farkın anlamlı olup, olmadığını belirlemek için yapılan t-testi farkın .05’de anlamlı olduğunu göstermiştir ($t=-2.42$, $sd=98$, $p<.05$). Yani öğrencilere yönelik tutumlar bakımından branş öğretmenleri, sınıf öğretmenlerine göre daha çok tükenmişlerdir.

5. Öğretmenlik Mesleğinden Doyum Sağlama Derecesine Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin Bulgular:

İlköğretim okulu öğretmenlerinin mesleklerinden bir doyum elde etme derecelerine göre Ö.T.Ö’nin alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanlarına ilişkin ortalama ve standart sapmalar ile bu puanlar üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizleri sonunda elde edilen F-değerleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5’deki istatistikler incelendiğinde öğretmenlik mesleğinden çok az ya da orta derecede manevi doyum sağlayan öğretmenlerin Ö.T.Ö’nin tüm alt ölçeklerinden de diğerlerine göre (“çok” ya da “pek çok” doyum sağlayan öğretmenler) daha fazla tükenmişlik puanları aldıkları görülmektedir.

“Görülen İdari Destek” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden “çok az-orta” derecede doyum sağlayan öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalaması 24.65 ile en yüksek iken, “pek çok” derecede doyum duyan öğretmenler 22.92 ortalama ile en düşük tükenmişliği göstermişlerdir.

Ancak, bu alt ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılan tek yönlü varyans analizi, gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (F= 0.43, sd=2 ve 97, p>.05).

Tablo 5. Öğretmenlik Mesleğinden Bir Doyum Sağlama Derecelerine Göre Tükenmişlik Puanlarına İlişkin İstatistikler

Ö.T.Ö.'nin Alt Ölçekleri	Manevi Doyum Derecesi	İstatistikler			F- değerleri
		N	X	SS	
Görülen İdari Destek	Çok az-Orta	29	24.65	8.28	0.43
	Çok	45	23.51	6.96	
	Pek Çok	26	22.92	5.70	
İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme	Çok az-Orta	29	18.17	5.35	2.13
	Çok	45	15.84	4.85	
	Pek Çok	26	15.65	5.87	
İş Doyumu	Çok az-Orta	29	16.55	5.48	16.07*
	Çok	45	12.66	3.41	
	Pek Çok	26	10.65	2.63	
Öğrencilere Yönelik Tutumlar	Çok az-Orta	29	6.34	2.37	2.09
	Çok	45	5.55	2.00	
	Pek Çok	26	6.53	2.19	

* p < .01

“İşe Bağlı Stresle Başa Çıkabilme” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden “çok az – orta” derecede doyum sağlayan öğretmenler 18.17 ortalama ile en fazla tükenmişlik gösterirken, “pek çok” derecede doyum sağlayanlar 15.65 ortalama ile en az tükenmişlik göstermişlerdir. Ancak, yapılan varyans analizi, gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir (F=2.13, sd=2 ve 97, p>.05).

“İş Doyumu” alt ölçeğinde en yüksek tükenmişlik 16.55 ortalama ile öğretmenlik mesleğinden “çok az yada orta” derecede doyum elde eden öğretmenlerde görülürken, en az tükenmişlik ise 10.65 ortalama ile öğretmenlik mesleğinden “pek çok” derecede doyum duyan öğretmenlerde

görülmüştür. Bu alt ölçekten elde edilen puanlar üzerinde yapılan varyans analizi gruplar arasında .01 düzeyinde anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir ($F= 16.07$, $sd=2$ ve 97 $p<.01$). Anlamlı farkın kaynağını belirlemek için yapılan Scheffe Testi, “İş Doyumu” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden “çok az yada orta” derecede doyum duyan öğretmenlerin diğer iki grupta (“çok” ve “pek çok” derecede doyum duyanlar) bulunan öğretmenlere göre anlamlı istatistiksel olarak şekilde daha fazla tükenmişlik gösterdiklerini ortaya çıkarmıştır.

“Öğrencilere Yönelik Tutumlar” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden “çok az-orta”, “pek çok” derecede doyum duyan öğretmenlerin tükenmişlik puanları ortalamaları sırasıyla, 6.34, 5.55 ve 6.53’dür. ancak, bu puanlar üzerinde yapılan varyans analizi gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir ($F=2.09$, $sd=2$ ve 97 , $p>.05$).

TARTIŞMA

Öğretmen Tükenmişliği Ölçeği’nin (Ö.T.Ö) “görülen idari destek” ve “iş doyumunu alt ölçeklerinde erkek öğretmenler, bayan öğretmenlere göre daha fazla tükenmişlik göstermiştir. Bunun sebebi olarak erkek öğretmenlerin kendilerinden, okuldan ve mesleklerinden beklentilerinin yüksek olmasına ve dolayısıyla karşılanmayışına bağlanabilir.

Öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin tükenmişlik düzeylerine anlamlı bir etki yapmadığı sonucu, Tümkiye (1997)’nin bulgularıyla uyuşmamaktadır.

Öğretmenlerin öğrenim düzeyleri arttıkça Ö.T.Ö’nin “işe bağlı stresle başa çıkabilme” ve “öğrencilere yönelik tutumlar” alt ölçeklerinden aldıkları tükenmişlik puanları da artmaktadır. Bu sonuç, öğrenim düzeyi yüksek öğretmenlerin öğrencilerinden ve mesleklerinden beklentilerinin, öğrenim düzeyi düşük öğretmenlere göre daha yüksek olmasıyla açıklanabilir. Bu sonuç Tümkiye (1997)’nin bulgularıyla uyumludur.

Branş öğretmenleri Ö.T.Ö’nin “İşe bağlı stresle başa çıkabilme” ve “öğreticilere yönelik tutumlar” alt ölçeklerinde sınıf öğretmenlerine göre daha fazla tükenmişlik göstermiştir. Bu ilköğretim 6-7 ve 8. sınıf öğrencilerinin gelişimsel özelliklerine bağlanabilir.

Ö.T.Ö.’nin “İş doyumunu” alt ölçeğinde öğretmenlik mesleğinden çok az doyum sağladığını belirten öğretmenler, çok ve pek çok doyum sağladığını belirtenlere göre daha fazla tükenmişlik göstermeleri beklenen bir sonuçtur. İnsan sevmediği bir işi yapmaktan “iş doyumunu” sağlayamaz.

KAYNAKLAR

- Baysal, A. (1995). **Lise ve Dengi Okul Öğretmenlerinde Meslekte Tükenmişliğe Etki Eden Faktörler**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Çam, O. (1989). **Hemşirelerde Tükenmişlik ve Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi**. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Dolan, N.(1987). The Relationship Between Burnout and Job Satisfaction in Nurses **Journal of Advanced Nursing**. **12** (1), 3-12.
- Ergin, C. (1992) “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslack Tükenmişlik Ölçeğinin Uygulanması” 7. Ulusal Psikoloji Kongresine sunulan bildiri, Ankara.
- Ferguson, G.A. (1976). **Statistical Analysis in Psychology and Education**. NewYork: Mc Graw-Hill.
- Freudenberger, N.J. (1974). Staff Burnout. **Journal of Social Issues**. **30**, 159-165.
- Gökçakan, Z., ve Özer, R. (1999). **Rehber Öğretmenlerde Tükenmişlik**. Rize Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yay. No: 9 Rize.
- Maslach, C. And Jackson, S.E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. **Journal of Occupational Behavior**. **2**. pp. 99-113.
- Seidman, S.A. ve Zager, J. (1986-87). The Teacher Burnout Scale. **Educational Research Quarterly**. **11**, 26-33.
- Tümkaya, S. (1996) “Öğretmenlerde Tükenmişlik, Ölçeğinin (T.B.S) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması” 4.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresine Sunulan Bildiri. 10-12 Eylül, Eskişehir.
- Tümkaya, S. (1997). İlkokul, Ortaokul ve Lise Öğretmenlerinin Tükenmişlik Düzeyleri İle Kullandıkları Başaçıkma Davranışları. 4. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresine Sunulan Bildiri. 1-3 Eylül, Ankara.